

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Панайот Карагъзов,
преподавател в Катедрата по славянски литератури на СУ „Св. Климент Охридски“,
относно дисертационния труд на

Тиха Бончева Георгиева-Богданова

„ПРАГА КАТО ЛИТЕРАТУРЕН ТОПОС“

за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“

Дисертационният труд на Тиха Бончева Георгиева-Богданова „Прага като литературен топос“ е с обем 200 компютърни страници и се състои от увод, три глави, заключение, библиография с 248 единици на български, чешки, руски и английски език и снимков материал от различни епохи и различни места на града.

Авторефератът на дисертацията адекватно и пропорционално представя съдържанието и обема на изследването върху 48 страници.

В увода дисертантката анонсира целта си да изследва Прага като литературен топос и уточнява, че ще разглежда развитието на чешката столица, нейното навлизане в художествената литература и различните трансформации, през които преминава, в контекста на обществените и урбанистичните промени. Тиха Бончева отбелязва, че ще изхожда от архетипния за чешката литература роман на Ян Амос Коменски „Лабиринтът на света и раят на сърцето“ с очертаната в него градска мрежа, и че ще насочи търсенията си към превръщането на Прага от географски център на Европа в център на чешката художествена литература. Тя уточнява, че изследването ще се съсредоточи върху Прага като град-герой/персонаж, град-лабиринт и град-организъм, състоящ се от множество доминанти.

Изследователката заявява, че от жанрова гл. т. ще насочи вниманието си към прозаически (най-често романо-повестни) текстове, а от темпорална – предимно към преходните десетилетия между XIX и XX и между XX и XXI век.

В първата, теоретична, част Тиха Бончева проследява развитието на терминологията и теориите, свързани с темите за пространството, топоса и хронотопа. Тя се спира върху изследванията както на учени от природните науки (Исак Нютон, Вилхелм Лайбниц, Алберт Айнщайн и др.), така и на хуманитаристи и литературоведи, сред които

откроява: Ернст Роберт Курциус, Мишел Фуко, Анри Льофевр, Гастон Башлар, Юрий Лотман, Януш Славински и др. Въз основа на техните изследвания дисертантката разграничава физическото от художественото пространство, но също така изтъква и тяхната неразривна връзка при функционирането на пространствено-времевия континуиум. Тя изгражда своите хипотези и анализи върху вижданията за хронотопа на Михаил Бахтин, а в конкретните интерпретации на чешки художествени произведения най-често се позовава на разработки на Владимир Мацура, Даниела Ходрова и книгата на италианския славист Анджело Рипелино „Магическата Прага“. В края на увода Тиха насочва вниманието си към формулирания от Д. Ходрова (и Александър Бобраков-Тимошкин) „пражки текст“ и произведенията на съвременната чешка писателка, в които „се смесват историческите събития и митовете за града“.

Въз основа на художествения материал и трудовете на Ю. Лотман, Д. Ходрова и др. докторантката аргументира подхода си, представяйки (по подобие на Петербург, Лондон и Париж) Прага като „литературен град“, и показва, че начинът на присъствие на града е обвързан със социалните и културни промени, през които той преминава.

Същинската част на дисертацията (глава трета – „Трансформации на литературния персонаж Прага“ и четвърта – „Прага като литературен лабиринт“) е структурирана чрез добре балансирано съчетание от хронология и мини топоси – наречени от нея доминанти. Тя разглежда чешката столица като пространство, в което се развива художественото действие и като самостоятелен литературен персонаж. В хронологичен план Т. Бончева анализира прозаически произведения от времето на Чешкото възраждане в края на XIX столетие до постмодерния период в началото на нашия век, а наред със селектираните чешки писатели тя отразява художествените изображения на Прага, написани от немскоезичните писатели Франц Кафка и Густав Майринк, а също така и от съвременния полски журналист-чехофил Мариуш Шчигел.

Тиха Бончева обвързва първоначалния засилен интерес към Прага с патриотичния възход по време на Чешкото възраждане и посочва пионерите на чешката урбанистична литература, сред които са Карел Хинек Маха, Карел Сабина, Йозеф Кайетан Тил, Ян Неруда, Каролина Светла и др. и откроява Алоис Ирасек като първия писател, който в „Старинни чешки легенди и предания“ митизира и митологизира града на стоте кули. Тя се спира върху конфронтацията на градското пространство с традиционния рустикален

характер на чешката литература и как постепенно_паралелно на урбанизирането на Бохемия, Прага от пространство-фон на действието се превръща в град-персонаж.

Въз основа на критическата и литература Т. Бончева „етикетира“ Прага през различните епохи. Според теоретиците на градското пространство – Прага е романов град. През възрожденския период най-често тя е определяна като град-девица град-майка, град-кralица, град-вдовица и др. персонифициращи обобщения. За героите на романите, публикувани на прехода между XIX и XX век („Ян Мария Плойхар“ на Юлиус Зейер, „Санта Лучия“ на Вилем Мръщик и „Готическа душа“ на Иржи Карасек от Лвовице), Прага е любима и изкусителка, която в хода на повествованието е принижена архитектурно и социално, и „в умиращия град героите, покварени от заблудата, неизбежно загиват“. През периода на натурализма и последвалия декаданс градът се превръща в „злия двойник“, а също така е представен като град на контрастите, в който „наред с паметници и традиции, носещи спомена от времето на Рудолф II, се появяват автомобилите и газовите лампи.“ На прехода между XX век и нашето столетие в романите на Д. Ходрова, М. Урбан и М. Айваз се интерферират различни темпорални и културни пластове, сред които отново доминират сакралните места, начело с възвишаващата се над града катедрала св. Вит, но наред с възвишените доминанти, Прага е сведена до едно колкото реално, толкова и въображаемо объркано и заплетено постмодернистично пространство.

Т. Бончева разглежда Прага като град-лабиринт и/ или град-мрежа, в който се открояват различни жилищни пространства и архитектурни обекти. Значително място е посветено на произведенията, разглеждащи старо-новия еврейски квартал Йозифов с неговите мръсни улички, разпадащи се сгради, старата синагога и митичния Голем. Своеобразен контраст на еврейското гето са романите за новия, пролетарски, квартал Жижков, който наред с други подобни топоси децентрализира и разширява литературното внимание към чешката столица, потвърждавайки идеята на дисертантката, че Прага напомня жив и непрекъснато развиващ се организъм.

Към изначалните литературни пражки топоси на Късното възраждане, които са предимно природни дадености (хълмът Вишеград, от който е започнал да се разраства града, течащата река Вълтава и др.) с течение на времето се появяват архитектурни обекти, сътворени от човешка ръка като Карловия мост, катедралите св. Вит и св. Микулаш, Лорета, Климентинум пр.

Сред градския лабиринт (по модела на Ян Амос Коменски) Тиха Бончева откроява най-важните топоси и топосите-доминанти като площада и улиците; кръчмите и кафенетата; библиотеките; сакралните пространства и храмовете; гробищата и паметниците. На устойчивите религиозни сюжети, свързани с еврейското гето, синагогата, Голем, знаковите гробища и катедралата св. Вит тя противопоставя идеологически конюнктурния паметник на Сталин на хълма Летна, чието строителство и демонтиране описва полякът Мариуш Шчигел.

По разбираеми причини изследването „Прага като литературен топос“ не може да бъде напълно изчерпателно, но някои пространства като това на изключително важното за чешкото общуване – кръчмата биха могли да бъдат разширени и задълбочени. Липсва ми, например, класическото Хашеково литературно сливане на времето и пространството, при което добрият войник Швейк и сапърът Водичка се уговарят да се срещнат „в шест часа след войната „При „Калиха“. Надявам се, че при преработката на дисертацията за печат ще бъде оптимизирано цитирането и ще бъдат отстранени хронологическата непоследователност и липсата на връзка между някои параграфи и изречения.

Разглеждането на Прага като литературно пространство, което от фон на действието се трансформира в самостоятелен пълнокръвен персонаж, е първата разработка на тази тема в българската и една от редките теми в световната славистика. Тиха Бончева е изследвала огромен корпус от художествена литература, посветена на чешката столица и теоретични трудове, касаещи пространството и неговите хронотопни художествени превъплъщения. Благодарение на целенасочените анализи на селектираните произведения тя доказва тезите си за Прага като град-литературен фон, град-персонаж, град-лабиринт и мрежа, град-двойник и град-организъм. Въпреки някои, нуждаещи се от прецизиране пасажи, дисертантката постига поставената цел – представянето на Прага като литературен топос в чешката (и не само) художествена проза. Ето защо, след успешна публична защита на труда „Прага като литературен топос“, ще гласувам на магистър Тиха Георгиева Бончева-Богданова да бъде присъдена образователната и научна степен „Доктор“.

30.08.2022

Панайот Карагъзов,
научен ръководител на дисертанта